

БІБЛІЯТЭЧНАЯ КАМУНІКАЦЫЯ: ТЭРМІНАЛОГІЯ, АСНОЎНЫЯ ВІДЫ, ВЫНІКІ

Разглядаючы ролю бібліятэк у сістэме сацыякультурнай камунікацыі, у першую чаргу трэба вызначыць сутнасць гэтай сістэмы. На жаль, зрабіць гэта не так проста, бо ў філасофіі, сацыялогіі і культуралогіі існуюць розныя погляды на яе сутнасць. Сацыякультурная камунікацыя – працэс узаемадзеяння паміж суб'ектамі сацыякультурнай дзейнасці (індывідамі, групамі, арганізацыямі і г.д.) з мэтай перадачы і абмену інфармацыяй прынятымі ў дадзенай культуры знакавымі сістэмамі (мовамі), прыёмамі і сродкамі іх выкарыстання. Дэфініцыя, якая існуе ў культуралогіі, на наш погляд, з'яўляецца найбольш дакладнай, бо яна раскрывае змест і аб'ём гэтага паняцця.

У сістэму сацыякультурнай камунікацыі ўваходзяць шматлікія сацыяльныя інстытуты, якія падзяляюцца на кумулятыўныя і некумулятыўныя [1, с.292]. Сярод кумулятыўных сацыяльных інстытутаў значную ролю выконваюць бібліятэкі і бібліяграфія. Засяродзім увагу на разглядзе спецыфікі гэтых сацыяльных інстытутаў у сістэме сацыякультурнай камунікацыі. Існуючыя навуковыя публікацыі па гэтай праблеме паказваюць, што з'явіліся новыя спецыфічныя паняцці ў бібліяказнаўстве і бібліяграфазнаўстве, якія характарызуюць камунікатыўную дзейнасць у межах бібліятэк і бібліяграфіі. Ад першапачатковых тэрмінаў «бібліятэчныя зносіны», «бібліяграфічныя зносіны», якія абмяжоўваліся галоўным чынам міжасобаснымі зносінамі бібліятэкара з карыстальнікамі і прафесійнымі зносінамі бібліятэкараў паміж сабой, у прафесійнай тэрміналогіі пачалі шырока ўжывацца паняцці «бібліятэчная камунікацыя» і «бібліякамунікацыя», ці «бібліяграфічная камунікацыя», элементамі якіх з'яўляюцца не толькі суб'екты (людзі), але і бібліятэкі, бібліяграфія, крыніцы інфармацыі (кнігі, дакументы, электронныя рэсурсы). Акрамя таго, у працэс узаемадзеяння пачалі ўключаць, акрамя індывідуумаў, і пэўныя групы карыстальнікаў, грамадства рэгіёна ці краіны цалкам.

Вызначэнне паняцця «бібліятэчная камунікацыя» разглядае С. А. Чарнышова «як адно з разнавіднасцей міжкультурных камунікацый, з дапамогай якога здзяйсняецца абмен сацыяльнай

інфармацыяй наконт дакумента і якое лакалізавана ў рэальнай або віртуальнай бібліятэчнай прасторы» [2, с.29]. Тут, на наш погляд, памылкова аднесена «бібліятэчная камунікацыя» да родавага паняцця «міжкультурная камунікацыя». Бібліятэка з самага пачатку свайго ўзнікнення як сацыяльны інстытут спалучае ў сваёй камунікатыўнай дзейнасці нацыянальнае і інтэрнацыянальнае. Гэта дало падставу вядомаму расійскаму бібліятэказнаўцу В. В. Скварцову сфармуляваць «закон дыялектычнага адзінства нацыянальна-дзяржаўнага і інтэрнацыянальнага ў бібліятэчнай справе» [3, с.10].

Гэты факт сведчыць аб тым, што бібліятэкі ўваходзяць спачатку ў нацыянальна-дзяржаўныя структуры камунікацыі, а затым – у міжкультурную камунікацыю. Акрамя таго, зводзіць сутнасць бібліятэчнай камунікацыі толькі да абмену інфармацыяй аб дакументах таксама нельга, бо ў такім выпадку не ўлічваецца камунікацыя аб прафесійных і асабістых ведах паміж бібліятэкарамі і бібліёграфамі, паміж бібліятэкарамі-бібліёграфамі і карыстальнікамі і карыстальніцамі паміж сабой аб жыццёвых, навуковых і вытворчых праблемах. Зыходзячы з гэтых пасылак, можна сфармуляваць дэфініцыю бібліятэчнай камунікацыі наступным чынам: «Бібліятэчная камунікацыя – гэта адна з разнавіднасцей сацыяльнай камунікацыі, якая здзяйсняецца ў бібліятэчнай прасторы і накіравана на ўзаемадзеянне бібліятэкараў паміж сабой і з карыстальнікамі з мэтай абмену данымі, інфармацыяй і ведамі аб дакументальных патоках і масівах, а таксама аб распаўсюджванні жыццёвых, вытворчых і навуковых ведаў існуючага навакольнага свету».

У бібліяграфазнаўстве, якое з'яўляецца сумежнай навуковай дысцыплінай з бібліятэказнаўствам, уведзена паняцце «бібліякамунікацыя», ці «бібліяграфічная камунікацыя», якое трактуецца «як узаемадзеянне людзей з дапамогай бібліяграфічных паведамленняў, працэс абмену інфармацыяй аб тэкстах, міжсуб'ектная сувязь у час перадачы бібліяграфічных ведаў» [4, с.82]. Паняцці «бібліятэчная камунікацыя», «бібліяграфічная камунікацыя» пачалі ўжывацца ў бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці параўнальна нядаўна. Распаўсюджанымі ў гэтых сферах былі тэрміны «бібліятэчныя зносіны», «бібліяграфічныя зносіны». У сувязі з гэтым узнікае пытанне аб іх змястоўных адносінах. Зрабіць гэта вельмі цяжка, таму што амаль ва ўсіх мовах свету, акрамя рускай, тэрміны «камунікацыя» і «зносіны» – гэта словы тоесныя ці сінанімічныя. Аднак існуе сярод расійскіх вучоных (Г. М.

Андреева, Б. Д. Парыгін, А. В. Пятроўскі) пункт гледжання, што зносіны ўключаюць тры бакі: 1) перцэптыўны (узаемнае ўспрыманне, імкненне да ўспрымання матываў паводзін партнёраў); 2) камунікатыўны – абмен выказваннямі, знакавымі паведамленнямі; 3) інтэрактыўны бок – абмен не толькі словамі, але і дзеяннямі ў адпаведнасці з прынятай праграмай сумеснай практычнай дзейнасці [1, с.48]. У такім выпадку падаецца, што паняцце «зносіны» з'яўляецца больш шырокім па змесце і аб'ёме. Але калі разглядаць паняцце «камунікацыя» асобна, то яно з'яўляецца больш шырокім, бо ўключае як матэрыяльную камунікацыю (транспартную, энергетычную і іншыя), так і ідэальную (сэнсавую) камунікацыю. Такім чынам, на сёння ўзаема сувязь паміж гэтымі паняццямі ў навуцы не высветлены.

Звернем увагу на характарыстыку асноўных відаў бібліятэчнай камунікацыі. Як вядома, яны могуць падраздзяляцца па розных прыкметах. У залежнасці ад выкарыстоўваемых каналаў камунікацыі (як матэрыяльнага боку сацыяльнай камунікацыі) яна можа дыферэнцыравацца на вусную камунікацыю, дакументную камунікацыю і электронную камунікацыю. Вусная камунікацыя – прыроджаная, генетычна першасны канал, дзе па сутнасці задзейнічаны два каналы: вербальны і невербальны. Першы, як вядома, уласцівы толькі людзям. Таму ён лічыцца самым эфектыўным і моцным сродкам бібліятэчнай камунікацыі, выкарыстоўваецца ва ўсіх працэсах бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці.

У залежнасці ад колькасці суб'ектаў, якія ўдзельнічаюць у камунікатыўным працэсе, ён можа быць міжасобасным (бібліятэкар–чытач, бібліятэкар–бібліятэкар), групавым (абмеркаванне ці прэзентацыя кнігі групамі чытачоў у час правядзення масавага мерапрыемства з удзелам пасрэднага – бібліятэкара і інш.), масавым (выступленні па радыё ці тэлебачанні з аглядам новых паступленняў у фонд бібліятэкі і інш.).

Бібліятэчная камунікацыя з'яўляецца як самастойным відам дзейнасці (арганізацыя і правядзенне масавых мерапрыемстваў), так і суправаджае іншыя працэсы бібліятэчнай дзейнасці (бібліятэчнае абслугоўванне і г.д.). У працэсе бібліятэчнай камунікацыі апошняя бывае непасрэднай (бібліятэкар вядзе размову з чытачом пры запісе ў бібліятэку) ці апасродкаванай (калі бібліятэкар вядзе камплектаванне фонду бібліятэкі, складае розную бібліяграфічную прадукцыю ён, па сутнасці, вядзе камунікацыю з

патэнцыяльнымі карыстальнікамі). У бібліятэказнаўстве Ю. Г. Грыгор'еў абгрунтаваў дваістую адпаведнасць: патрэбы, задачы, інтарэсы карыстальнікаў пэўнай бібліятэкі і наяўны рэпертуар дакументаў пры фарміраванні фонду, а А. П. Коршунаў у бібліяграфічна-знаўстве ўстанавіў дваістасць бібліяграфічнай інфармацыі.

Вусная камунікацыя пры ўсіх яе станоўчых баках не можа здзяйсняць набыты вопыт, веды, інфармацыю, тым больш перадаваць іх ад пакалення да пакалення. Таму чалавецтва вынайшла спачатку такі сродак, як кнігу, ці больш абагульняльнае паняцце – дакумент. Узнікненне і развіццё дакументнай камунікацыі, асабліва са з'яўлення кнігадрукавання, садзейнічала шырокаму распаўсюджванню інфармацыі і ведаў, акрамя таго, дазваляла доўгатэрмінова захоўваць інфармацыю, веды і садзейнічаць трансляцыі іх ад пакалення да пакалення.

Бібліятэка як сацыяльны інстытут узнікла пасля з'яўлення дакументаў і дакументных камунікацый і на працягу многіх стагоддзяў выконвала функцыю збору (кумуляцыі) дакументаў і іх зберажэння. І толькі ў XX – пачатку XXI ст. было асэнсавана, што вядучай функцыяй яе з'яўляецца камунікатыўная. У сярэдзіне XX ст. класік бібліятэказнаўства С. Ранганатан сфармуляваў пяць асноўных законаў бібліятэкі, чатыры з іх адносяцца да бібліятэчнай камунікацыі: 1) кніга прызначана для таго, хто ёю карыстаецца; 2) кожнаму чытачу – сваю кнігу; 3) кожнай кніжцы – свайго чытача; 4) эканом час чытача. На сучасным этапе Ю. М. Сталяроў зрабіў выснову, што: «бібліятэка – гэта дакументна-камунікацыйная сістэма і яе сутнасная функцыя – дакументальна-камунікацыйная» [5, с.20–33]. Т. Ф. Берастава таксама сцвярджае, што ў сацыякультурным аспекце галоўнай (сутнаснай) функцыяй бібліятэкі была і застаецца камунікатыўная, гэта значыць функцыя арганізатара сустрэчы дакумента і карыстальніка [6, с.183–184].

Са з'яўленнем электроннай камунікацыі бібліятэкі актыўна пачалі яе выкарыстоўваць у бібліятэчна-бібліяграфічнай дзейнасці. У дакументнай камунікацыі карыстальнік рэалізуе ў большай меры маналагічную, а не дыялагічную форму камунікацый, таму што аўтар ці аўтары дакумента ў дадзены момант зносін з ім адсутнічаюць (ці ўвогуле яны ўжо адсутнічаюць у рэальным жыцці). Акрамя таго, традыцыйныя дакументы ў большасці разлічаны на пачуццёвае адлюстраванне (успрыманне) толькі зрокавым рэцэптарам. Электронны дакумент і электронная камунікацыя даюць магчымасць выкарыстоўваць дыялагавыя

форми камунікацыі, бо разлічаны не толькі на дыяхроннае, але і сінхроннае адлюстраванне яе карыстальнікам на ўсіх узроўнях: пачуццёвым, перцэптыўным і кагнітыўным. Да яўных пераваг электронных камунікацый належыць пераадоўванне прасторавых і часавых бар'ераў, гіпертэкставасць і мультымедычнасць, лёгкасць перадачы, захоўванне, шырокія магчымасці пошуку (раскрыццё зместу на ўзроўні ключавых слоў).

Вынік бібліятэчнай камунікацыі дуалістычны. З аднаго боку, яна дае магчымасць для карыстальнікаў забяспечыць доступ да даных, інфармацыі і ведаў, з другога – садзейнічае прафесійнаму развіццю бібліятэкараў і ўздзейнічае на распаўсюджванне ведаў сярод карыстальнікаў.

1. Соколов, А. В. Метатеория социальной коммуникации / А. В. Соколов. – СПб.: Рос. нац. б-ка, 2001. – 351 с.

2. Чернышева, Е. А. Гендерный и качественный подходы в социологическом исследовании библиотечной коммуникации / Е. А. Чернышева // Библиотековедение. – 2008. – № 3. – С. 29–32.

3. Пашин, А. И. Библиотека как социально-культурная система: вопросы управления: учеб.-метод. пособие / А. И. Пашин. – М.: Либерия–Бибинформ, 2003. – 96 с.

4. Фокеев, В. А. Библиография: теоретико-методологические основания: учеб. пособие для системы дополнительного библиотечно-информационного образования / В. А. Фокеев. – СПб.: Профессия, 2006. – С. 82.

5. Столяров, Ю. Н. Что такое библиотека: о ее сущности и исходных функциях / Ю. Н. Столяров // Библиотековедение. – 1999. – № 7/12. – С. 20–33.

6. Берестова, Т. Ф. Общедоступная библиотека как часть информационного пространства: теоретико-методические аспекты / Т. Ф. Берестова. – Челябинск, 2004. – 464 с.